

Dr hab. Małgorzata Niesiołędzka, prof. UWB

Białystok 19. 09.2022

Wydział Nauk o Edukacji

Uniwersytet w Białymstoku

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pana mgr Michała Miłosza Głowczewskiego *“Sprawiedliwość na Uniwersytecie. Konsekwencje doświadczenia sprawiedliwości proceduralnej i dystrybutywnej u studentów polskich uczelni wyższych”* napisanej pod kierunkiem dr hab. Stanisława Burdzieja profesora UMK

Pojęcie sprawiedliwości to temat niezwykle szeroki, zajmujący uwagę przedstawicieli wielu dyscyplin, którzy proponują różne sposoby jego rozumienia i kategoryzowania. Sprawiedliwość może być analizowana na poziomie ładu społecznego, na poziomie działania określonych instytucji lub jednostek. Mocno zaznacza swoją obecność w dyskursie codziennym jako doświadczenie sprawiedliwości. Zagadnieniu poczucia sprawiedliwości proceduralnej i dystrybutywnej w grupie studentów polskich uczelni wyższych poświęcona jest rozprawa doktorska p. Michała Miłosza Głowczewskiego. Przyjęty w rozprawie plan badawczy jest autorską, oryginalną propozycją podejścia do analizy związków między poczuciem sprawiedliwości a zaangażowaniem i wypaleniem akademickim. Przeprowadzone badania są nowatorskie nie tylko na rodzimym gruncie i stanowią ważny wkład w rozwój wiedzy na temat znaczenia i roli poczucia sprawiedliwości w płaszczyźnie akademickiej.

1. Problem badawczy rozprawy

Celem rozprawy jest weryfikacja efektu sprawiedliwej procedury w kontekście akademickim oraz eksploracja związków między poczuciem sprawiedliwości, postrzeganą prawomocnością władz uczelni, identyfikacją ze wspólnotą własnej uczelni oraz

zaangażowaniem i wypaleniem akademickim. Badania zostały przeprowadzone w grupie studentów publicznych uczelni wyższych i wzięło w nich udział, łącznie z pilotażem, prawie 1200 osób. W badaniach uczestniczyli studenci różnych poziomów studiów oraz różnych dziedzin. Autor rozprawy sformułował 8 hipotez badawczych, które następnie poddał empirycznej weryfikacji w serii trzech badań. Część z hipotez była weryfikowana wielokrotnie. Przyjęty plan badawczy pozwolił na szeroką, bardziej pogłębioną analizę związków między zmiennymi. Ponadto, ukazał czy w kolejnych badaniach odtwarzają się uzyskane już efekty. Jest to wartościowe podejście badawcze, które nie ogranicza się do analizy prostych związków między zmiennymi, ale zakłada bardziej złożone powiązania między nimi. Ogólnie, dobór grup badanych, kierunek analiz statystycznych, opis wyników i ich interpretacja świadczą o dobrym warsztacie naukowym Autora rozprawy doktorskiej.

2. Ocena konstrukcji i merytorycznej zawartości rozprawy

Rozprawa doktorska składa się z czterech rozdziałów, wstępu, podsumowania, bibliografii i dwóch załączników. Dwa pierwsze rozdziały o charakterze teoretycznym stanowią solidną podstawę badań własnych, których wyniki zostały zaprezentowane w rozdziale trzecim rozprawy. Rozdział czwarty to ogólna dyskusja i podsumowanie wyników badań własnych. Struktura rozprawy jest klarowna i czytelna.

W rozdziale pierwszym rozprawy Autor przedstawił przemiany polskiego systemu szkolnictwa wyższego w okresie ostatnich trzydziestu lat koncentrując się na dwóch czynnikach leżących u podstaw tych przemian - przemianach demograficznych i europeizacji. Oba czynniki zostały przedstawione wieloaspektowo oraz co ważne, w oparciu o aktualną literaturę i dane. W analizie uwarunkowań obecnego kształtu systemu edukacji wyższej w Polsce brakuje autorskiego podsumowania, które lepiej łączyłoby pierwsze dwa punkty rozdziału z ostatnim, dotyczącym aktualnych problemów i wyzwań stojących przed szkolnictwem wyższym. Czy tylko z faktu urynkwienia szkolnictwa wyższego wynika troska o subiektywną percepcję uniwersytetu przez studentów (s. 18 i s.25)?

Autor rozprawy wiąże zachodzące na uniwersytetach zmiany z kulturą organizacyjną, a warto w tym zakresie wspomnieć o klimacie organizacyjnym. O ile kultura organizacyjna ma charakter abstrakcyjny i odnosi się do głębokiej, ukrytej struktury, to pojęcie klimatu organizacyjnego zakorzenione w Lewinowskiej teorii pola wiąże się z subiektywną oceną wzorów zachowania, formalnych i nieformalnych procedur. A właśnie kwestia subiektywnego poczucia sprawiedliwości przez studentów jest przedmiotem rozprawy. I ostatnia kwestia, jeśli

chodzi o rozdział pierwszy. Chodzi o jego tytuł „Edukacja wyższa w Polsce: wybrane elementy kontekstu badań własnych”, który jest moim zdaniem jest zbyt ogólnikowy. Wyraźne wskazanie elementów lepiej podkreśliłoby wagę pomiaru poczucia sprawiedliwości wśród studentów i wykładowców.

Rozdział drugi rozprawy poświęcony został pojęciu sprawiedliwości. Autor rozprawy na początku krótko przedstawia historyczne rozumienie pojęcia, zaczynając od kodeksu Hammurabiego, Ustawy Dwunastu Tablic, poprzez podejście greckich i rzymskich filozofów (Eurypidesa, Platona, Arystotelesa, Cycerona), filozofów oświecenia aż po czasy współczesne i normatywną teorię Johna Rawlsa. Podejście Rawlsa zostało omówione dokładniej, łącznie z próbą wskazania ograniczeń w rozumieniu sprawiedliwości, w zestawieniu z podejściem Jürgena Habermasa oraz z przytoczeniem głosów krytycznych. Jak słusznie zauważył Autor rozprawy, Rawls koncentruje się na sprawiedliwości rozdzielczej, ale przede wszystkim jego teoria dotyczy podstawowej struktury społeczeństwa, zasad sprawiedliwości odnoszących się do podstawowych instytucji, a nie zasad stosujących się do jednostek i ich funkcjonowania w danych okolicznościach.

W kolejnym punkcie zostało omówione pojęcie sprawiedliwości dystrybutywnej. W tej części rozprawy p. mgr Michał Głowczewski przedstawił reguły podziału w wybranych ujęciach (Pelermana i Forsytha) oraz wyznaczniki preferencji reguł dystrybutywnych. Przedstawiona została rola płci, wykształcenia, właściwości dobra w postaci jego rodzaju, wartości, podzielności i genezy. Pokazanie roli czynników społeczno-demograficznych czy sytuacyjnych jest ważne, ale w tej części brakuje omówienia podstawowych koncepcji dotyczących zasad podziału, np. preferencji alokacyjnych Leventhala (1980) lub teorii słuszności Adamsa (1963). Szczególnie ta ostatnia warta jest uwagi, ponieważ akcentuje znaczenie porównań społecznych w ocenie sprawiedliwości. Relatywność oceny sprawiedliwości ma szeroki zakres i obejmuje porównanie z innymi (lokalnymi np. osobami wewnątrz danej organizacji lub z zgeneralizowanymi, np. grupa zawodowa), wcześniejsze wyniki własne lub innych. Kwestia relatywności oceny sprawiedliwości krótko pojawia się w dalszej części rozprawy poświęconej sprawiedliwości proceduralnej, w przywołaniu pracy Toma Tylera i Stevena Bladera (2000). Także w tym miejscu rozprawy przedstawiony został model sprawiedliwego osądu Leventhala w kontekście kryteriów oceny procedur kształtujących poczucie sprawiedliwości, ale jak zauważa Autor rozprawy model dotyczy głównie sprawiedliwości dystrybutywnej. Moim zdaniem warto więcej uwagi poświęcić temu podejściu, szczególnie jeśli chodzi o znaczenie celów w stosowaniu zasad równości, potrzeby i wkładu.

Ciekawy i ważny z punktu widzenia problematyki pracy jest kolejny punkt dotyczący sprawiedliwości dystrybtywnej w edukacji, w którym zostały przedstawione wyniki badań poświęconych wyznacznikom preferencji reguł dystrybucji wiedzy, czasu i uwagi nauczycieli między uczniów oraz sposobu oceniania pracy i postępów uczniów. Przyniesione badania zostały przeprowadzone wśród uczniów w wielu krajach- Izraelu, Włoszech, Belgii, Francji, Anglii, Czechach, ale wśród w nich nie ma Polski, czy oznacza to, że takich badań nie prowadzono na rodzimym gruncie? Ponadto, ich uczestnikami byli uczniowie, a nie studenci, co mocno podnosi wagę badań własnych Autora rozprawy.

W dalszej części rozdziału omówione zostało kolejne kluczowe z punktu widzenia celu badań własnych pojęcie sprawiedliwości proceduralnej. Precyzyjnie nakreślono genezę i oryginalność modeli zaproponowanych przez Allana Lindę i Toma Tylera. W oparciu o reprezentatywną i aktualną literaturę Autor rozprawy wskazał na znaczenie sprawiedliwości proceduralnej w wielu kontekstach - w postępowaniach sądowych policyjnych, mediacyjnych, w relacjach lekarz - pacjent, państwo – obywatel oraz w środowisku pracy. Następnie zaprezentowano przegląd badań dotyczących sprawiedliwości proceduralnej w kontekście akademickim. Zgadzam się w pełni z Autorem, że zaskakujący jest fakt, że tylko nieliczni badacze koncentrowali się na tak ważnej kwestii, czyniąc przedmiotem swoich analiz pomiar poczucia sprawiedliwości proceduralnej wśród pracowników uniwersytetu i studentów oraz korelatów sprawiedliwości proceduralnej (s. 65). Warto podkreślić, że w większości badań efekt sprawiedliwej procedury obserwowano w zestawieniu z (nie)korzystnością wyników jednostki, bez odniesień do wyników innych osób. Ponadto, badania pokazują, że efekt sprawiedliwej procedury jest słabszy, gdy ocena sprawiedliwości dystrybtywnej polega na porównaniu wyników własnych i wyników innych (Skitka, Winiquist, Hutchinson, 2003). I dlatego nie dziwi mnie zastosowanie w planie badawczym przez Autora rozprawy niekomparatystycznego ujęcia sprawiedliwości dystrybtywnej (hipoteza 2). W tej części rozprawy pojawiają się wnioski z badań nad pokoleniem „Y” i „Z” , których nie rozumiem, czym jest „zbyt daleko posunięta sprawiedliwość proceduralna” szczególnie w kontekście symbolicznego zagrożenia statusu w grupie (s. 64)? Czy chodzi o wrażliwość na kwestie proceduralne przedstawicieli tych pokoleń, czy o silne poczucie niesprawiedliwości?

Podobnie merytorycznie omówione zostało pojęcie legitymizacji w dalszej części rozdziału. Autor rozprawy dokonał przeglądu różnych koncepcji dotyczących władzy i legitymizacji i wskazał na znaczenie subiektywnego aspektu legitymizacji i jego powiązania ze sprawiedliwością proceduralną. Autor trafnie zaczyna od prostego modelu związków między sprawiedliwością proceduralną i legitymizacją Tylera, a następnie pokazuje bardziej złożone

relacje między konstruktami. Cenne jest przedstawienie pełnego modelu, łącznie ze składowymi poczuciami sprawiedliwości dystrybucyjnej, proceduralnej i oraz legitymizacją w postaci posłuszeństwa i współpracy (s.78). Autor rozprawy odwołując się do modelu zaangażowania grupowego Tylera i Bladera demonstruje wagę stopnia identyfikacji akademickiej jako mediatora związku między poczuciem sprawiedliwości proceduralnej a subiektywną legitymizacją władz uniwersytetu. Warto zwrócić uwagę nie tylko na stopień identyfikacji akademickiej, ale także na poziom inkluzyjności. Identyfikacja z szeroką kategorią kolektywną wiąże się z większą wrażliwością na niesprawiedliwy sposób traktowania i niesprawiedliwe korzyści innych. Jak pokazują badania poczucie sprawiedliwości proceduralnej wzmacnia proces włączania innych w Ja, czego efektem jest większa chęć współpracy (np. De Cremer D., Tyler T.R., den Ouden N. (2005). Managing cooperation via procedural fairness: The mediating influence of self-other merging. *Journal of Economic Psychology*, 26, 393-406).

Rozdział drugi zakończony został podsumowaniem w postaci ośmiu hipotez badawczych. Większość z nich została wyprowadzona z teorii oraz wsparta przeglądem badań. Takiego wsparcia zabrakło w przypadku hipotezy 5 dotyczącej identyfikacji ze wspólnotą własnej uczelni jako predyktora legitymizacji władz uczelni. Ogólnie, część teoretyczna rozprawy to solidne, merytoryczne podstawy zaproponowanego planu badawczego. Zaprezentowany przegląd podejść teoretycznych oraz wyników badań dotyczących sprawiedliwości, legitymizacji, akademickiego zaangażowania i wypalenia świadczy o bardzo dobrej, gruntownej znajomości literatury przedmiotu, pokazuje także wysoką umiejętność analizy i interpretacji zgromadzonego materiału. Zachęcam Autora rozprawy do bardziej krytycznego spojrzenia na omawiane koncepcje lub wyniki badań oraz do bardziej zdecydowanego prezentowania własnego stanowiska. Miejscami wyraźnie brakowało podsumowania z konkretnie sformułowanymi wnioskami.

Rozdział trzeci zawiera wyniki badań własnych. Na początku zaprezentowano wyniki pilotażu autorskich narzędzi badawczych, a następnie wyniki badania eksperymentalnego ukierunkowanego na weryfikację hipotezy 1 i 2. W kolejnym, drugim badaniu testowano rolę subiektywnej sprawiedliwości proceduralnej studentów jako predyktora postrzeganej prawomocności władz uniwersytetu. Najbardziej rozbudowany plan badawczy zastosowano w ostatnim badaniu, którego celem była weryfikacja empiryczna pięciu hipotez oraz replikacja wyników pilotażu i badania 2. Każde z badań zostało opisane przejrzysto, z dokładnym opisem metody, uzyskanych wyników oraz ich podsumowaniem. Co istotne, badania mają nie tylko charakter korelacyjny, ale także eksperymentalny, dzięki czemu możliwe było ustalenie czy

subiektywna sprawiedliwość proceduralna i postrzegana korzystność wyników mają wpływ na satysfakcję z przebiegu egzaminu/sprawy, akceptacji decyzji władz oraz chęci odwołania się od niej. To rozszerzenie planu badawczego stanowi duży walor pracy. Ogólnie układ rozdziału trzeciego jest przejrzysty, wyniki zostały zaprezentowane zgodnie z postawionymi hipotezami. Przyjęty kierunek analiz statystycznych jest poprawny. Szczególnie wartościowe są wyniki seryjnych mediacji, dzięki którym uzyskaliśmy wgląd w interesujące schematy związków między poczuciem sprawiedliwości, identyfikacją ze wspólnotą akademicką, postrzeganą prawomocnością władz uniwersytetu a zaangażowaniem i wypaleniem akademickim, co uznaję za istotny wkład w rozwój wiedzy na temat wagi i roli subiektywnej sprawiedliwości, szczególnie proceduralnej. Gros moich uwag, jeśli chodzi o wyniki badań dotyczy pilotażu. Chodzi o opis procesu konstrukcji zastosowanych autorskich skal pomiaru, tj. skali doświadczenia sprawiedliwości dystrybutywnej, skali doświadczenia sprawiedliwości proceduralnej, postrzeganej prawomocności władz uczelni. Przedstawiony w rozdziale opis narzędzi jest zbyt powierzchowny - zabrakło mi wyjaśnienia, które pozycje z innych funkcjonujących już w świecie narzędzi wykorzystano? ile pozycji wygenerowano w wersji wyjściowej? jakie skale lub ujęcia teoretyczne stanowiły inspirację do generowania własnych itemów, szczególnie w przypadku skali doświadczenia sprawiedliwości dystrybutywnej? Kolejne pytanie dotyczy zastosowania eksploracyjnej analizy czynnikowej - dlaczego zachowano pozycje z niskimi ładunkami czynnikowymi (0,37)?, dlaczego nie zastosowano jej oddzielnie do sprawdzenia struktury wewnętrznej poszczególnych narzędzi, a przede wszystkim skali doświadczenia sprawiedliwości proceduralnej? Nie rozumiem też celu zastosowania w badaniu 2 eksploracyjnej analizy czynnikowej zamiast confirmacyjnej.

Rozdział czwarty rozprawy zawiera dyskusję z wnioskami. Rezultaty weryfikacji empirycznej każdej z postawionych hipotez zostały omówione szczegółowo. Jest to bardzo wartościowa część pracy, która zawiera interpretację uzyskanych wyników oraz odniesienie ich do dotychczasowych ustaleń, co świadczy o dojrzałości i wnikliwości Autora rozprawy oraz umiejętności syntezy niezbędnej w pracy badawczej. Jeden z otrzymanych wyników jest niezwykle interesujący, ale nie został omówiony, chodzi o identyczne znacznie sprawiedliwości proceduralnej i dystrybutywnej jako predyktorów identyfikacji z własną wspólnotą akademicką w modelu 2, 5 i 6. Czy jest to efekt sposobu pomiaru sprawiedliwości dystrybutywnej?

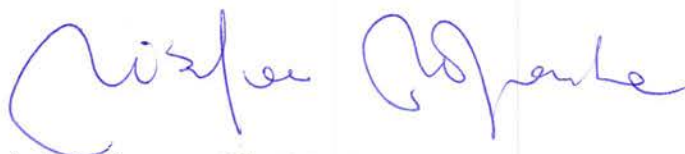
Autor rozprawy trafnie rozpoznał wkład badań własnych w literaturę dotyczącą zarówno poczucia sprawiedliwości jak i ogólnie szkolnictwa wyższego. Bez wątpienia wnioski płynące z przeprowadzonych badań mają ważne implikacje praktyczne. Stanowią wartościowe źródło wiedzy dla władz uczelni, wykładowców i wszystkich osób zainteresowanych procesem

budowania tożsamości akademickiej, kształtowaniem pozytywnych postaw i zachowań studentów oraz przyjaznego klimatu organizacyjnego na uczelniach.

Wysoko oceniam stronę formalną rozprawy. Jest ona napisana poprawnie, dobrym językiem. Sposób prowadzenia wielu różnorodnych wątków jest spójny. Warto podkreślić także obszerną literaturę przedmiotu, która została dobrana adekwatnie do problematyki badań własnych. Recepcji tekstu sprzyja graficzna strona rozprawy – czytelne rysunki i tabele, które przejrzysto obrazują założenia omawianych modeli teoretycznych oraz wyniki prowadzonych analiz statystycznych.

3. Ocena końcowa rozprawy

Rozprawę doktorską p. mgr Michała Miłosza Głowczewskiego oceniam pozytywnie. Chcę podkreślić rozbudowany plan badawczy, poziom przyjętych kierunków analizy statystycznej oraz zakres opisu wyzyskanych wyników. Mając na uwadze aspekt merytoryczny, metodologiczny i formalny ocenianej rozprawy stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane pracom doktorskim określone przepisami art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku wraz późniejszymi zmianami stopniach i tytule naukowym. Wnioskuje o dopuszczenie p. mgr Michała Miłosza Głowczewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Małgorzata Niesiobędzka, prof. UwB